

AZ USA HÁBORU UTÁNI GAZDASÁGI FEJLŐDÉSÉNEK VÁLSÁGOS JELLEGÉRŐL

A második világháború a termelés és a termelőerők növekedését idézte elő az Amerikai Egyesült Államokban. Ennek alapját az képezte, hogy megnövekedett a hadianyag és a hadfelszerelés gyártása. A termelésnek ez a fokozódása először következt be évek egész sora után, hiszen az amerikai közgazdaság az 1929—1933-as, valamint az 1937—1938-as években válság nyomása alatt állt. A termelés különféle ábrándoknak és hamis »elméleteknek« szolgált alapjául, amelyek az USA közgazdaságának gyors és válság nélküli fejlődését hirdetik békeévekben is. A háború alatt az USA-ban hatalmas irodalom keletkezett, amely »az amerikai termelékenység rekordjait«, az »amerikai életformát«, tehát az amerikai monopolista kapitalizmust dicséri. Míg a háború előtti években az amerikai közgazdászok és politikusok többsége az 1929—1933-as válság által okozott súlyos csapás, a termelőgépezet hatalmas méretű krónikus kihasználatlansága és a krónikus tömeges munkanélküliség hatása alatt állott, addig a háború időszakában, a háborús feltételek által előidézett termelésnövekedés hatása alatt, ezek különféle »elméleteket« hoztak napvilágra az »amerikai kizárólagosság« alapján.

Természetes, hogy háború utáni távlatok tekintetében nem volt teljes összhang a burzsoá közgazdászok között. Egyeseknek nem sikerült elfelejteni a háború előtti időszak eseményeit és ezek hajlamosak voltak borúlátó jóslatokra; a különféle »üzletembereknek« pedig elővigyázatosságot javasoltak a »visszaváltás veszélyes időszakában.« Mások azonban, kiknek felét elcsavarták a háborús termelés »rekordjai«, »prosperity«-t és az USA válság nélküli fejlődését jósolták a háború után. Elégé jelezgetes ezzel kapcsolatosan Harold Loeb könyvének címe: »Teljes termelés háború nélkül.« Ez a könyv 1946-ban jelent meg és a szerző azt szeretné bebizonyítani benne, hogy az USA-ban a kapitalista termelés a háború után is növekedhet, válságok és katasztrófák nélkül. Ezen az állásponton állnak az amerikai tőkésrendszer más dicsőítői is, akiknek többsége az »állami szabályozás«-ban bízódik, vagy más szavakkal a monopolista államkapitalizmus fejlődésében.

E véleményeket már csak azért is érdemes megemlíteni, mert egyes közgazdászok nálunk is azt az álláspontot képviselték, hogy a kapitalista országokban a termelés a háború után elkerülhetetlenül fokozódni fog. Ezek közül mindenek előtt Varga akadémikust kell megemlíteni.

Az USA termelésének háborús fokozódása tényből, marxista szempontból, csak egyetlen helyes következtetést lehet levonni. Azt, hogy az átmenet a háborúból a békébe, amely szabályszerűen a »háborús kereslet« magyokú csökkenését vonja maga után, az ellentmondás kiéleződését idézi elő a megnövekedett termelőerő és a tömegek csekély fizetőképességű kereslete között, ami elkerülhetetlenül a termelés csökkentésére, gazdasági megrázkódásokhoz vezet. Varga akadémikus azonban az USA és még néhány kapitalista ország termelésének elkerülhetetlen fokozódását jósolta közvetlenül a háború után. A világgazdasági és világpolitikai intézeiben 1945 elején tartott előadásában Varga akadémikus azt állította, hogy »azokban az országokban, melyekben a háború alatt a termelési gépezet megmaradt vagy kifejlődött, a háború után három-négy évig konjunktúra, felemelkedés várható...¹⁾ Ezt

¹⁾ A »Világgazdaság és világpolitika« c. folyóirat 1945. évi 2—3. száma alapján idézek.

az álláspontot később Varga akadémikus kifejlesztette a »Változások a kapitalizmus gazdasági rendszerében a második világháború következtében« című könyvében. Ebben a könyvben a 269. oldalon Varga azt írta, hogy a háború befejezése után az érintetlen, vagy megnövekedett termelési gépezettel rendelkező kapitalista országok gazdasága felemelkedési szakaszon megy át.

Jólataiban Varga akadémikus az úgynevezett »elhalsztott kereslet« elméletéből indul ki, melyet szívesen terjesztenek a burzsoázia tudós lakásai. Ez az elmélet abból áll, hogy a kapitalista országok dolgozói a háború alatt állítólag jól keresnek, de keresetüket nem tudják teljesen elkölteni, mert a kínálat emarad a kereslet mögött. Ezért jövedelmüket takarékpénztárakba helyezik. A háború után ez az »elhalsztott kereslet«, Varga szerint elkerülhetetlenül »teljes erővel az áru piacra zúdul« és abban jut kifejezésre, hogy rövidebb-hosszabb ideig a piaci kereslet túlhaladja a kínálatot és ez a körülmény képezi az új felemelkedés alapját.

Az »elhalsztott kereslet« koncepcióját következetesen kifejlesztette cikkeiben L. Mendelssohn. »A kapitalizmus általános válságai és ciklusai«²⁾ című cikkben azt írja, hogy háborús időkben, még olyan országokban is mint az USA, a kínálat a kereslet mögött marad, »nem elegendő a termelés«, ami az »elhalsztott keresletben« jut kifejezésre. A háború alatt ilyenformán szerintem nem a munkásosztály és minden dolgozó további elszegényedése folyik, hanem azok gazdagodása; nem éheznek ki a termelés és a fogyasztás közötti ellentmondások, hanem az ellentmondások enyhülnek és ilyen módon nem a termelés háború utáni zuhanásának, hanem közvetlen emelkedésének alapjai teremődnek meg.

Nem szükséges hosszasan bizonygatni, hogy az »elhalsztott kereslet« dicsőítő »elméletének« semmi köze sincs a marxizmushoz. Ez az elmélet nyílt ellentmondásban van a munkásosztály kapitalizmus alatti abszolút és viszonylagos elszegényedésének törvényével; azzal a törvénnyel, amely mind a békében mind a háborúban érvényes. Az »elhalsztott kereslet« elmélete nyílt ellentmondásban van a valósággal. Ha a második világháború alatt az USA lakossága fel is halmozott bizonyos pénzüsszeget, ezeknek az összegeknek túlnyomó része a legmódosabb réteg kezében összpontosult. A haszon növekedésének következtében hatalmas pénzüsszegek gyűlték össze az amerikai monopolisták kezében. Ami pedig a dolgozók túlnyomó többségét illeti, azoknak Krause, a »Magasin of Wall-street« hírmagyarázója, bevallása szerint »vagy egyáltalán nincs megtakarított pénzük, vagy pedig annak összege jelentéktelen.« Ezek a megtakarított összegek a munkanélküliség növekedésének, a bérek csökkentésének és az inflációnak a hatása alatt a háború után gyorsan eltűnnek, anélkül, hogy lényeges hatást gyakoroltak volna a konjunktúrára.

Az élet jó nevétett az amerikai burzsoá közgazdászok dicsekvő jósaiban, velük együtt pedig Varga akadémikus jóslatain is. A háború vége nem csak, hogy nem idézett elő semmiféle új felemelkedést, új »prosperity«-t, hanem az USA-ban, Angliában, Kanadában és néhány más országban a termelésnek a várhatónál is nagyobb fokú csökkenése következett be. A háború utáni időszak — mondta Zsdanov elvtárs a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 29. évfordulója alkalmával tartott beszédében, ezekben az országokban szoros kapcsolatban van »nagy gazdasági és politikai válságokkal. A kapitalista országokban a háborús rendszerről a békerendszerre való áttérés a piacok nagyfokú összszűkülését, a termelés színvonalának zuhanását, üzemek leállását, a munkanélküliség növekedését idézte elő.« Emellett az USA-ban a közgazdasági barométer már a háború befejezése előtt zuhanni kezdett. Miután a Szovjet Hadsereg nyugatra üzte a hitlerista hordákat, az USA, Kanada és Anglia ipari ter-

²⁾ »Világ gazdasági és világpolitika« 1947. 11. szám.

melésének görbéje lefelé hajlott. Ebben az időben, amikor a hátruló közgazdászok és politikusok az USA-ban még egyre lármáztak az amerikai termelés rekordjairól és a »szabad«, tehát a kapitalista gazdasági rendszer előnyeiről, Varga akadémikus pedig jóslatokat készített az amerikai gazdaság háború utáni emelkedéséről, ez a gazdaság már a lejtőn állt. A Németországgal és Japánnal folytatott háború befejezése előmozdította a termelés már folyamatban lévő hanyatlását. Elegendő megtekinteni az alábbi számokat, hogy meggyőződhessünk erről:

Az USA ipari termelésének változásai (1939 = 100).

	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946
Az egész ipar	115	149	183	219	216	186	156
Megmunkáló ipar	116	154	194	237	231	197	162
Időtálló használati árúk gyártása	128	184	256	330	324	251	176
Rövid ideig használható árúk gyártása	106	130	145	161	157	152	150
Vaskohászat (acéltermelés)	127	157	163	168	170	151	122
Gépgyártás	131	212	327	426	422	330	231
Szállítási eszközök gyártása	141	238	450	714	698	473	214*
Textilipar	102	135	140	137	132	130	144
Élelmiszeri ipar	105	118	124	134	141	140	139

Ilyen módon az amerikai ipar már 1943-ban elérte csúcspontját, azután pedig hanyatlani kezdett. A termelés csökkenése 1946-ban olyan méreteket öltött, amelyeket nem ismerek a gazdasági válságok történelmében, kivéve az 1929—1933-as válságot. 1943-hoz hasonlítva az egész amerikai ipar 1946-os termelése 29 százalékkal csökkent, a megmunkálóipar termelése 32 százalékkal, az időtálló használati árúkat termelő ipar 47 százalékkal, a gépgyártás 46 százalékkal, a szállítóeszközök gyártása 70 százalékkal. A gépek és a szállítóeszközök iparának egyes ágai még nagyobb mértékben csökkentették termelésüket. Így a hajógyártás termelése 1946-ban 1943-hoz hasonlítva majdnem egy huszadára, a szerszámgép-gyártás pedig egy negyedére csökkent. A termelés csökkenésének mértéke még mélyebb lesz, ha minden iparágban összehasonlítjuk a háborús felemelkedés csúcspontját az 1946 évi zuhanás legmélyebb pontjával. Így az USA megmunkálóipara termelésének színvona 1946 februárjában 38 százalékkal alacsonyabb volt mint 1943 novemberében, a háborús felemelkedés legmagasabb pontján, az időtálló használati árú termelése ezen idő alatt 63 százalékkal esett, a szállítóeszközöket gyártó iparágak termelése a fenti időközben pedig 75 százalékkal.

Itt fontos hangsúlyozni, hogy a termelés zuhanása, ami legjobban a termelési eszközöket gyártó iparágakat érintette, nem került el a közszükségleti cikkeket gyártó iparágakat sem. A rövid ideig használható árúkat előállító iparágak termelése, s ide tartoznak a fogyasztási cikkek is, 1946-ban 7 százalékkal kevesebb volt mint 1943-ban, a pamutfogyasztás pedig 18 százalékkal csökkent. Nem segített az említett »elhalasztott kereslet« sem.

A Németország és Japán ellen folytatott háború befejezése után az USA-ban tömegesen zárták be az üzemeket, elbocsátották a munkásokat, tönk-

*) 1946 első kilenc hónapja.

A »Külkereskedelem« című folyóirat 1948. évi 5. szám, 17. oldal; 7. szám 8. és 16. oldal.

»Külkereskedelem« 1948. 6. szám 16. és 17. oldal.

A »Világ gazdaság és világpolitika« folyóirat 1947. 5. száma mellékletének 2. oldala.

A »Világ gazdaság és világpolitika« 1947. 11. szám 58. oldal.

rement sokszáz kisebb cég, növekedett a munkanélküliség. 1945 augusztusában az Associated Press hírtügyénökség az ipari helyzetnek szentelt különlékadásában hírt adott a gyárak tömeges bezárásáról és a munkások elbocsátásáról. Az USA feldolgozó iparában foglalkoztatott munkások és alkalmazottak száma az 1943-as 17,4 millióról 1946-ban 14,1 millióra csökkent. A teljes munkanélküliek száma 1946-ban a hivatalos, erősen csökkentett adatok szerint 2,3 millió volt, a részleges munkanélküliek száma pedig 5,4 millió. A monopolisták nem riadtak vissza attól, hogy a munkanélküliség növekedését a bérek csökkentésére használják fel. A munkások kénytelenek voltak sztrájkokat kezdeni. Az 1945-ös és 1946-os éveket a sztrájkmozgalom hatalmas kifejlődése jellemzi. Az USA-ban 1945-ben 4.750 sztrájk volt és azokban 3,470.000 munkás vett részt, 1946-ban pedig 4,985 sztrájk volt 4,600.000 résztvevővel.

Ilyen feltételek között az »elhalasztott keresletből« hamarosan semmi sem maradt. Már 1946-ban a takaréklételek az USA-ban 1944-hez hasonlítva mádnem a harmadára csökkentek. Ugyanakkor az infláció is hatalmas mértékben csökkentette a megtakarítások vásárlóerejét. Az »elhalasztott kereslet« nem csak, hogy nem biztosított semmiféle felemelkedést, de nem volt képes megakadályozni az USA-ban a termelés háború utáni elkerülhetetlen csökkenését, ami, ahogy Vozneszenszkij elvtárs rámutatott, »a termelés társadalmi jellege és a termelés eredményeinek kapitalista módszerű elmulajdonítása közötti növekedő ellentét állapotában« következett be. A volt világ gazdasági helyzet egyes munkatársai az USA-ban és más országokban 1944—1946-ban beállott rendkívüli termelés-csökkenést úgy kísérelték megmagyarázni, hogy az kisebb termelési fennakadás, amit a »rekonverzió«, tehát a vállalatok háborús termelésről béketermelésre való egyszerű átállítása idézett elő. Azonban a kapitalista gazdaság átállítása a háborúról a békére távrolról sem egyszerű »rekonverzió«, nem csupán egyes vállalatok műszaki-szervezeti átalakítása, hanem a »háborús keresletben« fellüvódott kapitalista termelés a piac új feltételeihez való tervszerűtlen hozzáilleszkedésének bonyolult és nehéz folyamata. A »rekonverzió« kifejezéssel a burzsoá közgazdászok az USA háború utáni gazdasági fejlődésének válságos jellegét akarják álcázni.

A kapitalista termelés csökkenése 1944—1946 években lényegében messze túlhaladja az egyszerű konjunkturális fennakadás kereteit. Erről szót a termelés zuhanásának rendkívüli mélysége, annak tartalma és széleskörű jellege.

Vajra akadémikus és követői azt állítják, hogy a háború idején nem érhetnek be a válság előfeltételei. Ahhoz, hogy a válság előfeltételei beérhessenek, e nézet képviselői szerint új, háború utáni »normális« felemelkedésre van szükség.

Feltevésük alapját az a felfogás képezi, hogy a háborúnak nincsen köze a kapitalista gazdasági rendszerhez. A háború azonban a kapitalista országok számára, amint Sztalin elvtárs mondja, »éppen olyan természetes és törvényes állapot, mint a munkásształy kihasználása«. A konszerű világháború a világ gazdasági és politikai erőinek, a monopolista kapitalizmus állapotán történő törvényszerű eredményei. A háborúk a kapitalista közgazdaság alapvető ellentmondásaiból keletkeznek. Ez pedig azt jelenti, hogy a háborúra és a háborús időszakra természetesen nem lehet úgy tekinteni, mint valami, ami »nem normális« a kapitalista gazdasági rendszer számára, (de különösen a kapitalizmus általános válságának időszakában, amikor a háborúk úgyszólván a kapitalizmus szokásává váltak).

A háború befolyása abban mutatkozik meg, hogy az deformálja a kapitalista ciklust, megváltoztatja annak »rendes« folyamatát. A háború például enyhítheti a válságot és felélénkület, továbbá konjunkturális felemelkedést idézhet elő a háborús rendelkezések eredményeképpen. Ez volt a helyzet 1914-ben, amikor a megkezdődött válság enyhült, utána pedig úgyszólván

»felszívódott«, a háborús rendelkezések hatása alatt. Ez volt a helyzet 1939-ben is, amikor a gazdasági válság az USA-ban, Angliában és néhány más országban a háború hatására felszívódott és felélénküléssé, fellendüléssé változott. »Ennek ellenére, — amint Vozneszenszkij elvtárs mondja — a tőkés akkumuláció, a munka termelékenységének és a termelés technikájának a háború alatt az USA-ban elért magas színvonalra, kiélezi a kapitalizmust jellemző ellentmondásokat és lefektet egy új, pusztító gazdasági válság és a krónikus munkanélküliség alapjait.«

A háború a termelőerők egy részének nagyfokú szétnomboltsága következtében ideiglenesen tompítja az ellentmondásokat a termelés és a fogyasztás között. A háború ennek a pusztulásnak a legélesebb és legmélyebb formája, ami a termelési erők és a termelési viszonyok közötti ellentmondás külsős mélységéről tanuskodik.

Amikor azonban a háború ideiglenesen tompítja az ellentmondásokat a termelés és a fogyasztás között, ugyanakkor megveti az új kiéleződés és új robbanás, az új válság alapjait. A háború egész sor országban kedvez a kapitalizmus termelési lehetőségei növekedésének, ennek a növekedésnek alapját a növekedő »háborús kereslet« képezi. Ugyanakkor a háború a dolgozók további elszegényedését idézi elő a kapitalista országokban, tehát a fogyasztói kereslet csökkenését. A munkásosztály viszonylagos és abszolút elszegényedésének törvénye a kapitalizmusban a háború alatt is érvényben van, még hozzá kiéleződött formában. A háború befejezése és a »háborús kereslet« nagyfokú csökkenése a kapitalista termelést, annak megnövekedett termelési lehetőségeivel a tömegek csökkent fizetőképességű keresletével állítja szembe és a termelés és a fogyasztás közötti ellentmondások nagyfokú kiéleződését fedi fel.

A kapitalizmus egyenlőtlen fejlődésének törvénye a háború alatt különös erővel működik. Miközben egyes országok közgazdasága a háború következtében károkat szenved és néhány évre, de néha néhány évtizedre is lemarad, más országokban viszont, melyek távol esnek a fronttól, mint például az USA-ban és Kanadában, a háború a termelés fokozását és a termelési lehetőségek növekedését idézte elő. Az USA gazdasági fejlődése a háború alatt a termelés és a fogyasztás közötti ellentmondások további kiéleződésének, a tömegek csökkent fizetőképességű kereslete és a »háborús kereslet« élesztőjétől felfűvódott termelési lehetőségek közötti ellentmondások további kiéleződésének alapjait fektette le.

I. Kuzminov